Çağımızın En Yüksek İyisi:

Eudaimonia ve Saadet-i Dâreyn Ekseninde Disiplinlerarası Bir Tahlil

1. Hulasa (Yönetici Özeti)

Modern çağın **"en yüksek iyisi" (summum bonum)** arayışı, felsefi kökenleri Antik Yunan'a dayanan ve insanın potansiyelini erdemle gerçekleştirmesi anlamına gelen **"Eudaimonia"** kavramının, güncel psikoloji ve veri biliminde Biyo-Psiko-Sosyo-Spiritüel (BPSS-S) model aracılığıyla yeniden keşfedilmesiyle ontolojik bir zaruret halini almıştır. Bu ilmi rapor, **salt hazcı (hedonik)** tatminin ötesine geçen çağdaş refah metriklerini, Hanefi-Maturidi epistemolojisi ve Nakşibendi tasavvuf geleneğinin "Saadet-i Dâreyn" (iki cihan saadeti) mefkûresi ile sentezleyerek; insanın varoluşsal gayesini Makasıd-üş Şeria prensipleri ışığında incelemektedir.

Analiz neticesinde, bireysel ve toplumsal **iflahın (felâh)**, ancak aklın, ahlaki erdemin ve ilahi vahyin rehberliğinde inşa edilen, teknolojik ve sosyolojik verilerle desteklenen fakat metafizik derinliği haiz bütüncül bir insan-ı kâmil modeliyle tesis edilebileceği ispat edilmiştir.

2. Kavramsal Haritalama

İnsanın yeryüzündeki varoluşsal gayesi ve "iyi"nin neliği, tarih boyunca epistemolojinin, teolojinin ve ahlak felsefesinin merkezinde yer alan en mühim mesele olmuştur. Günümüzün çok boyutlu **refah (well-being)** krizlerini, artan anksiyete sarmalını ve anlam arayışını doğru anlamlandırabilmek için, bu mefhumların etimolojik, semantik ve teolojik köklerine inmek elzemdir. Antikiteden moderniteye uzanan bu kavramsal arkeoloji, insanlığın evrensel hakikat arayışının formlarını ifşa etmektedir.

Eudaimonia: Antik Felsefeden Modern Psikolojiye Uzanan Tekâmül Antik Yunan felsefesinin başat kavramlarından biri olan **"Eudaimonia" (εὐδαιμονία)**, etimolojik olarak "eu" (iyi, güzel) ve "daimōn" (ruh, tanrısal öz, içsel rehber) kelimelerinin birleşiminden neşet etmiştir.[1] Literatüre çoğunlukla sığ bir yaklaşımla "mutluluk" (happiness) olarak tercüme edilse de, Aristo'nun bilhassa *Nikomakhos'a Etik* (Nicomachean Ethics) adlı eserinde sistematize ettiği şekliyle bu kavram, anlık ve geçici bir duygu durumunu (hedonia) değil; insanın doğasına içkin olan potansiyeli, aklın (phronesis/pratik bilgelik) ve erdemin (aretē) eyleme dönüşmesiyle (energeia) kuvveden fiile çıkarmasıdır.[1] Aristo'ya göre **Eudaimonia, başka bir şey elde etmek için bir araç değil, bizzat kendisi için arzulanan nihai ve en yüksek insani gayedir (telos)**.[4] Bu bağlamda,

salt bedensel hazların tatminini merkeze alan Kirene okulu veya Epikürcü hedonizmin aksine, Aristotelesçi eudaimonizm, **ahlaki mükemmellik ile rasyonel düşüncenin dinamik bir dengesi**ni talep eder.[1]

Modern dönemde, Stoacıların "yalnızca erdemin mutluluk için kâfi olduğu" yönündeki yaklaşımlarından ilham alan **çağdaş erdem etiği (virtue ethics)** ve pozitif psikoloji akımları, Eudaimonia'yı yeniden yapılandırmıştır.[4] Eudaimonia günümüzde; kişisel gelişim, otantiklik, varoluşsal anlam arayışı, mükemmellik ve bireyin otonom, kendini gerçekleştiren bir sistem olarak doğasını yaşama aktardığı "organizmik yaşam" parametreleriyle tanımlanmaktadır.[2] Modern eudaimonizm, insanın sadece haz alarak değil, zorluklar karşısında karakter inşa ederek, topluma katkı sağlayarak ve **kendi "daimon"unu (içsel hakikatini)** keşfedip ona sadık kalarak tam anlama ulaşabileceğini vazetmektedir.[2]

Saadet ve Felâh: İslam Düşüncesinde Nihai İyilik ve Kurtuluş İslam literatüründe "mutluluk" ve "en yüksek iyi" tasavvurları, felsefi eudaimonia'nın çok daha ötesine geçen, **aşkın (transandantal)** ve **ebedi** bir zemine oturur. Bu minvalde öne çıkan temel kavramlar **"Saadet"** ve **"Felâh"**tır. Saadet, etimolojik olarak "sa'd" (mutlu olmak, iyi talih, ilahi lütfa mazhar olmak) kökünden türemiş olup, **"şekâvet"in (bedbahtlık, hüsran) zıddı**dır.[10] İslami terminolojide Saadet, kişinin fıtratına uygun yaşayarak hem dünyevi hem de uhrevi iyiliğe (hasene) ulaşmasını, Allah'ın rızasını kazanmasını ifade eder. Kelâm ve fıkıh disiplinlerinin nihai hedefi, bireyi ve toplumu **"Saadet-i Dâreyn" (iki cihan saadeti)** makamına ulaştırmaktır.[11]

Felâh kavramı ise, semantik kökeni itibarıyla "toprağı yarmak, tohumun filizlenip gün yüzüne çıkması" anlamındaki tarımsal bir metafordan türemiştir. Bu bağlamda Felâh, insanın içindeki ilahi emaneti (fıtrat tohumunu) zorlukları, nefsi ve dünyevi perdeleri yararak ortaya çıkarması, ebedi kurtuluşa ve zafere ermesidir.[10] Aristo'nun Eudaimonia'sı insanın yeryüzündeki "politik" ve "rasyonel" doğasıyla sınırlı kalırken; İslam metafiziği saadeti insanın ontolojik menşei ile ilişkilendirir. İslam felsefesi ve irfan geleneği, insanın ruhunun salt bedensel veya dünyevi bir forma hapsedilemeyeceğini, hakiki saadetin **Vâcibü'l-Vücûd (Zorunlu Varlık)** ile kurulan kesintisiz irtibattan neşet ettiğini savunur.[12]

Maturidi Epistemolojisinde "Hüsün" (En Yüksek İyi) ve Aklın Sınırları Ehl-i Sünnet vel Cemaat çizgisinin temel direklerinden olan Hanefi-Maturidi itikadının ahlak ontolojisi, "iyi"yi (Hüsün - al-husn) ve "kötü"yü (Kubuh) anlamada aklın rolünü merkeze alırken, vahyin belirleyiciliğini tavizsiz bir biçimde korur. İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı şaheserinde vazettiği üzere, eylemlerin iyiliği (hüsün) veya kötülüğü (kubuh), onların mahiyetine (zatına) içkin olan ontolojik vasıflardır.[13] İnsan, Yaratıcı tarafından kendisine bahşedilen akl-ı selim sayesinde, olayların sonuçlarını aklî tahlile tabi tutarak neyin iyi (hüsün) neyin kötü (kubuh) olduğunu temel düzeyde kavrama yetisine sahiptir. İnsan fıtratı, adaletin, dürüstlüğün ve şefkatin iyi; zulmün ve cehaletin ise kötü olduğunu rasyonel olarak idrak edebilir.[13]

Eudaimonia'nın rasyonel aklı (phronesis) ahlaki eylemin merkezine alan yapısı, Maturidi epistemolojisinin aklı ahlaki değerlerin keşfinde temel bir enstrüman olarak görmesiyle büyük bir

paralellik arz eder. Ancak **Maturidi yaklaşımı, Yunan felsefesinin düştüğü akılcı kibre düşmez** ve hayati bir ontolojik sınır çizer: İnsan aklı genel ahlaki değerleri tespite yarasa da, nihai şer'i mükellefiyetler, ibadetlerin teferruatı, mutlak saadet formülleri ve eşyanın ardındaki gaybî hikmetler ancak Vahiy (Nakil) rehberliğinde bilinebilir.[13] Akıl, tek başına insanı Eudaimonia'nın belli bir seviyesine ulaştırabilse de, aklın idrak ettiği "iyi", vahyin tasdiki ve ilahi rıza maksadıyla birleştiğinde ancak **ebedi "Saadet"e** tahvil olur.

Nakşibendi Usulü ve İrfani Perspektifte İnsan-ı Kâmil İslam'ın batını ve irfani boyutu olan tasavvuf, özellikle Nakşibendi geleneğinde, saadeti ve erdemi (eudaimonia) salt akli bir çıkarım olmaktan çıkarıp, pratik, tecrübi ve manevi bir terbiye sistemine (sülûk) dönüştürür. Nakşibendi usulünde en yüksek iyi, **"İnsan-ı Kâmil"** olma idealidir.

İnsan-ı Kâmil; şeriat, tarikat ve hakikat düzlemlerinde dengeli olan, iyi sözleri, iyi eylemleri ve üstün ahlakı nefsinde cem etmiş, ilkel (süfli) dürtülerini tam bir kontrol altına alarak ruhsal tekâmülün sınırına ulaşmış bireydir.[6]

Şah-ı Nakşibend (k.s) Hazretleri, manevi terbiyenin merkezine **"kalbin tasfiyesi" (arınması)** ve **"nefsin tezkiyesi"ni (temizlenmesini)** yerleştirir. Bu usulde amaç, insan kalbini dünyevi ve fâni alakalardan, narsistik kibrin tuzaklarından (egonun hegamonyasından) arındırmak ve kalbe "muhabbetullah" (ilahi aşk) tohumunu ekmektir.[14] Şah-ı Nakşibend'in ifadesiyle, "Zikir telkini, bir kimsenin eline çakmak taşı vermek gibidir; çakmak taşını çakıp aşk çırasını tutuşturmak müride kalmıştır.".[14]

Bu hikmetli yaklaşım, Eudaimonia'nın pasif bir bekleyiş değil, aktif bir irade, gayret ve eylem (energeia) gerektiren doğasıyla muazzam bir örtüşme içindedir. Kişi, ilahi lütuf ile **kendi cüzi iradesini birleştirdiğinde hakiki inşiraha kavuşur.**

3. Edille-i Şer'iyye ve Burhani Analiz

Sorunsalın İslami referans çerçevesini sağlam ve sarsılmaz bir temele oturtmak adına, Kur'an-ı Kerim'in muhkem nasları, Sahih Sünnet'in rehberliği ve bu nakli delillerden çıkarılan aklî (burhani) istidlallerin incelenmesi elzemdir. Çağdaş insanın refah arayışı ve içine düştüğü varoluşsal buhran, ancak ilahi kelamın ontolojik dizaynı ifşa etmesiyle net bir şekilde çözümlenebilir.

Ontolojik Taksim: Şakî ve Sa'id (Ebedi Bedbahtlık ve Mutluluk)

Mutluluğun (Eudaimonia) ve mutsuzluğun (Shaqawah) ebedi, metafizik boyutunu çizen en temel naslardan biri Kur'an-ı Kerim'deki Hûd Suresi ayetleridir:

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ (١٠٥) فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي
النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ (١٠٦) خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ
إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ (١٠٧) ۞ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۖ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ١٠٨))

Meali: "O gün geldiğinde Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbaht (şakî), kimi de mutludur (sa'id). Bedbaht olanlar ateştedirler, onların orada hırıltılı ve iniltili bir soluyuşları vardır... Mutlu (mesud) olanlar ise cennettedirler. Rabbinin dilemesi bir yana, sonsuz bir lütuf (kesintisiz bir ihsan) olarak, gökler ve yer durdukça, orada temelli kalacaklardır." (Hûd, 11:105-108).[15]

Şerh ve Burhani Çıkarım: Bu muazzam ayetler kümesi, saadetin (veya felsefi karşılığıyla eudaimonia'nın) sadece bu dünyaya ait yatay bir seyir, basit bir hedonistik tatmin veya dünyevi bir sükûnet hali olmadığını sarih bir biçimde ortaya koymaktadır. Mutlak "saadet" (sucidû), yaratıcının rızasına muvafık yaşayarak ulaşılan dikey, eskatolojik (ahirete müteallik) ve kesintisiz (عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ - *tükenmez, ardı arkası kesilmeyen lütuf*) bir bütünselliktir.[12] Aristo felsefesindeki "insan hayatının ölümden sonra dahi eudaimonia açısından değerlendirilip değerlendirilemeyeceği" şeklindeki aporia (çıkmaz) [3], İslam eskatolojisinde ebediyet (beka) boyutuyla hakiki zeminine oturur. Zira fani olan, kesintiye uğramaya mahkûm olan hiçbir iyilik, "En Yüksek İyi" olamaz. İnsan fıtratı ebediyeti arzular; dolayısıyla aklî burhan bize gösterir ki, mutlak saadet ancak ebedi bir alemde, mutlak ve sonsuz olan bir Yaratıcı'nın nezdinde mümkündür.

Fıtrattan Uzaklaşmanın Biyopsikososyal Sonucu: Yabancılaşma ve Buhran

Modern insanın anlam krizini ve psikolojik çöküşünü teşhis eden en çarpıcı nass ise Tâhâ Suresi'nde yer almaktadır:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِى فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَعْمَىٰ

Meali: "Fakat kim benim zikrimden (Kur'an'dan, öğüdümden, fıtri sözleşmeden) yüz çevirirse, muhakkak onun için dar, sıkıntılı ve buhranlı bir geçim/yaşam (ma'işeten dankan) vardır ve kıyamet günü onu kör olarak haşrederiz." (Tâhâ, 20:124).[17]

Şerh ve Burhani Çıkarım: Ayet-i kerimede zikredilen "Ma'işeten dankan" (dar, boğucu ve sıkıntılı yaşam) ifadesi, modern çağın "anksiyete, majör depresyon, nevroz, tükenmişlik (burnout) ve varoluşsal anlamsızlık" krizlerinin tefsirdeki tam karşılığıdır. Varlık gayesinden ve ilahi zikirden yüz çeviren seküler modern insan, teknolojik imkânlara, tıbbi gelişmelere ve ekonomik refaha rağmen içsel bir darlık ve ontolojik bir güvensizlik yaşamaktadır. Kur'an, insanın maddi olarak her şeye sahip olsa dahi, ruhani (spiritüel) bağını kopardığında ruhunun daralacağını aklî bir yasa olarak sunar. Küresel istatistiklerin ve 2025 Dünya Mutluluk Raporu'nun (WHR) açıkça ortaya koyduğu artan "umutsuzluk ölümleri" (deaths of despair), yalnızlık salgını ve intihar oranları [18], salt maddi refahın manevi bir pusula (iman) olmadan Eudaimonia'yı üretemeyeceğinin ve "ma'işeten dankan" hakikatinin en somut burhani delilidir.

Sosyal Paylaşım ve Bencillikten Arınma (Şuhh)

Çağdaş sosyolojik veriler, iyi oluşun (well-being) en önemli sacayaklarından birinin sosyal bağlar olduğunu kanıtlarken, İslam dini asırlar öncesinden **bencilliğin (egosantrizmin)** mutluluğun önündeki en büyük engel olduğunu ilan etmiştir:

وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

> *Meali: "...Nefisler bencilce bir kıskançlığa ve cimriliğe (şuhh) hazır/eğilimli kılınmıştır. Eğer iyilik eder (ihsan) ve haksızlıktan sakınırsanız (takva), şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Nisâ, 4:128).*[21]

Şerh ve Burhani Çıkarım: Ayette geçen "Şuhh" kavramı, sadece maddi cimriliği değil, nefsin bencil, paylaşmaktan uzak, kendi çıkarını merkeze alan karanlık eğilimini ifade eder. Gerçek saadet, insanın bu fıtri bencillik potansiyelini "ihsan" (iyilik ve fedakarlık) ile aşabilmesine bağlanmıştır. Bireyselleşmenin, izolasyonun ve narsisizmin teşvik edildiği modern çağ, nefisleri "şuhh" bataklığına sürüklemekte; bu da kitleleri derin bir mutsuzluğa hapsetmektedir.

Nebevi Gelenekte Saadet Kriterleri ve Dünya-Ahiret Dengesi

Sahih hadislerde, ahiret merkezli bir perspektif sunulurken dünya hayatına dair fıtri ve psikososyal ihtiyaçlar yadsınmamış, tam bir **orta yol (vasat ümmet)** tasavvuru inşa edilmiştir. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Dört şey saadettendir (insanın dünya mutluluğu kaynaklarındandır): Saliha (erdemli) bir eş, geniş ve ferah bir ev, iyi (hayırlı) bir binek ve salih bir komşu." (İbn Hibbân, Sahîh).

Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v) diğer bir hadislerinde saadetin kaynaklarını sayarken **"kadere rıza göstermeyi" (Allah'ın hükmüne içsel bir teslimiyet ve hoşnutluk)** merkeze almıştır.[10] Rıza makamı, modern psikolojideki **"psikolojik dayanıklılık" (resilience)** ve **"kabul" (acceptance)** kavramlarının çok daha deruni ve teolojik bir versiyonudur. İnsan elinden geleni (cüzi irade) yaptıktan sonra neticeyi Külli İrade'ye bıraktığında, varoluşsal anksiyeteden kurtulur ve sarsılmaz bir eudaimonik dengeye ulaşır.

4. Disiplinlerarası Sentez

Akli burhanların, tarihi felsefi birikimin ve nakli delillerin ışığında; çağımızın "Eudaimonia"sı, modern tıp bilimlerinin, veri analitiğinin, sosyolojinin ve İslam fıkhının (Makasıd-üş Şeria) kesişim kümesinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Modern dünya, insanın hakikatini yalnızca biyolojiye, nörokimyaya veya salt ekonomik tüketici davranışlarına indirgeyen **pozitivist indirgemeciliğin (reductionism)** ağır krizini tecrübe etmekte; bu tek boyutlu yaklaşımın yıkıcı sonuçlarını gidermek için yeni arayışlara girmektedir.

Biyo-Psiko-Sosyo-Spiritüel (BPSS-S) Paradigmada İslami Psikospiritüel Terapi 1977 yılında

tıp literatürüne **George Engel** tarafından kazandırılan Biyopsikososyal model, salt biyomedikal şablonlara bir isyan niteliği taşımaktaydı.[22] Ancak aradan geçen on yıllar içinde akademik çevreler, bu üçlü modelin de insanı izah etmekte yetersiz kaldığını fark etmiş ve modele "Spiritüel" (Ruhani/Manevi) boyutu ekleyerek **Biyo-Psiko-Sosyo-Spiritüel (BPSS-S)** modeli formüle etmişlerdir.[23] Fakat Batı literatüründeki "spiritüel" kavramı genellikle belirsiz, spesifik bir inanç sistemine (teolojiye) dayanmayan, akışkan (fluid) ve sınırları çizilmemiş bir seküler ruhanilik olarak kalmıştır.[23]

Sa'ari, Chik, Harun ve diğer çağdaş araştırmacıların öncü akademik çalışmaları, bu eksikliği giderecek anahtarın **"İslami Psikospiritüalite" (Islamic Psychospirituality)** olduğunu ortaya koymaktadır. İslami Psikospiritüalite, BPSS-S modelinin sadece bir parçası değil, "temel direği" (main pillar) ve biyo-psiko-sosyal alanları harmonize eden birleştirici gücü olmalıdır.[24] Geleneksel İslam irfanı ve Sufi ahlak felsefesi, insan anatomisini ve psikolojisini **şu dört temel cevher (letaif)** üzerinden kurgular ve tedavi eder:

1. **Ruh (Spirit):** İnsanın ilahi kökenli, sürekli beslenmesi, **zikir ve ibadetle** arındırılması gereken metafizik unsuru.[25]
2. **Akıl (Intellect):** Rasyonel ve analitik düşüncenin, idrakin, iletişimin ve sosyal etkileşimin merkezi; eylemlerin sonuçlarını tartan mekanizma.[25]
3. **Nefs (Soul/Ego):** Öfke (gadab) ve şehvet potansiyellerini barındıran; **terbiye edilme**diğinde insanı felakete (ma'işeten dankan) sürükleyen, **tezkiye edildi**ğinde ise "Nefs-i Mutmainne"ye (tatmin olmuş, rıza makamına ermiş benlik) dönüşen dinamik yapı.[24]
4. **Kalb (Heart):** Salt kan pompalayan bir organ değil, **hislerin, niyetlerin ve insan eylem**lerinin nihai kontrolörü; imanın **(tevhîd) ve hakikatin** idrak edildiği, felsefedeki "phronesis"in çok daha ötesinde **sezgisel bir nur (basiret)** taşıyan merkez.[25]

Modern çağın psikolojik pandemileri (anksiyete, majör depresyon, madde bağımlılığı), ruhun anlam boşluğuna düşmesi ve tezkiye edilmemiş nefsin ilkel (hedonik) arzularının aklı esir almasından kaynaklanmaktadır.[25] Bu durum, ancak Kur'an'daki *Tazkiyat al-Nafs* (nefsin arındırılması), sabır, tevekkül ve şükür (gratitude) gibi kognitif-ruhsal (cognitive-spiritual) başa çıkma mekanizmalarıyla rehabilite edilebilir.[24]

Makasıd-üş Şeria ve Modern Eudaimonik Metriklerin Ontolojik Eşleşmesi İslam fıkhının omurgasını oluşturan "Makasıd-üş Şeria" (Şeriatın Evrensel Gayeleri), temelde "Al-Kulliyat al-Khams" (Zarurat-ı Hamse - Korunması gereken beş temel esas) üzerine bina edilmiştir: **Dinin, Canın, Aklın, Neslin ve Malın korunması**. Bu beş temel esas, insanın dünya ve ahiret saadetini (Saadet-i Dâreyn) güvence altına almayı hedefler.[20]

Diğer yanda, Pozitif Psikoloji alanında Carol Ryff'in geliştirdiği "Psikolojik İyi Oluşun Altı Faktörlü Modeli" ve Ryan ile Deci'nin "Öz-Belirleme Teorisi" (Self-Determination Theory - SDT) gibi modern eudaimonik metrikler [2]; insanın otonomi, çevre hakimiyeti, kişisel gelişim, pozitif ilişkiler, yaşam amacı ve kendini kabul ilkeleriyle mutluluğa eriştiğini ampirik olarak kanıtlamıştır. Bu iki sistem (fıkhi makasıd ve modern psikoloji) teorik bir üçgenleme (triangülasyon) ile birbirini

doğrular mahiyettedir. Aşağıdaki tablo, bu disiplinlerarası ontolojik eşleşmeyi özetlemektedir:

Modern Eudaimonik Metrik (Ryff Modeli & SDT)	**BPSS-S Çerçevesi**	**Makasıd-üş Şeria (Dinin Gayeleri)**	**İslami ve İrfani Karşılığı / Çözümlemesi**
Yaşam Amacı (Purpose in Life)	Spiritüel Boyut	**Hıfz-ı Din** (Dinin ve İnancın Korunması)	Tevhid inancı, İman, Zikrullah, İbadet. Bireyin varoluşsal nihilizmden kurtulup hayatını ilahi bir gayeye adaması.
Kişisel Gelişim (Personal Growth)	Psikolojik Boyut	**Hıfz-ı Akıl** (Aklın ve Şuurun Korunması)	*Tazkiyat al-nafs* (Nefs tezkiyesi), İhsan, Tefekkür. Kişinin kendi "daimon"unu kemale erdirmesi, fıtrata rücu etmesi.
Diğerleriyle Olumlu İlişkiler (Positive Relations)	Sosyal Boyut	**Hıfz-ı Nesl** (Neslin, Ailenin ve Toplumun Korunması)	Sıla-i Rahim (akraba bağı), Cemaat ruhu, Şefkat, Evlilik, İsar (diğerkâmlık), "Şuhh"tan (bencillik) arınma.
Fiziksel Sağlık & Çevre Hakimiyeti	Biyolojik Boyut	**Hıfz-ı Can** (Canın ve Bedenin Korunması)	Bedenin Allah'ın bir emaneti olduğu bilinci, Helal lokma, sağlığın hıfzı, madde bağımlılığından ve fıtratı bozan zararlılardan içtinap.
Özerklik (Autonomy) &	Ekonomik / Bilişsel	**Hıfz-ı Mal** (Malın ve Emeğin Korunması)	Helal kazanç, İnfak, Zekât, meşru ticaret, adil

Üretkenlik			paylaşım, hırsızlık ve israftan kaçınma, sürdürülebilir büyüme.

Sosyolojik Veriler ve 2025 Dünya Mutluluk Raporu (WHR 2025) Analizi

Ekonometrik ve sosyolojik verilerin zirvesi sayılan 2025 Küresel İyi Oluş trendleri ve Oxford Üniversitesi öncülüğünde hazırlanan *World Happiness Report (WHR) 2025*, fıtrattan ve Makasıd'dan kopuşun yarattığı sarsıcı tahribatı ampirik verilerle gözler önüne sermektedir.

- **Paylaşım ve Ortak Sofra Kültürü:** 2025 raporunun tematik odak noktası "Paylaşmak ve İlgilenmek" (Caring and sharing) olarak belirlenmiştir. Veriler, başkalarıyla düzenli olarak yemek yiyen insanların yaşam değerlendirme puanlarının, yalnız yemek yiyenlere göre belirgin şekilde yüksek olduğunu (5.5-5.6'ya karşılık 4.9) göstermektedir.[18] ABD'de tek başına yemek yiyen insan sayısının son yirmi yılda %53 artmış olması, hiper-bireyselleşmenin vardığı izolasyon noktasıdır.[18] Bu veri, İslam'ın "birlikte yeme", "sofra bereketi" ve Nisâ Suresi 128. ayette vurgulanan "şuhh" (bencillik) marazından sakınma düsturunun modern veri bilimiyle yüzde yüz tasdik edilmesidir.
- **Sosyal Çözülme ve Umutsuzluk:** 2023 verilerine göre, dünya genelinde genç yetişkinlerin %19'u "güvenebilecekleri, sırtını yaslayabilecekleri hiç kimsenin olmadığını" beyan etmiştir; bu oran 2006'ya kıyasla %39'luk devasa bir artışı ifade etmektedir.[18] Toplumsal dokudaki bu yırtılma, fıkhî literatürdeki **"Hıfz-ı Nesl" ve "Sıla-i Rahim"** ilkelerinin küresel ölçekte zedelendiğinin matematiksel kanıtıdır. Raporun değindiği "umutsuzluk ölümleri" (deaths of despair - intihar, aşırı doz) [18], Eudaimonia'dan yoksun, sırf hedonik döngülere sıkışmış bir insanlığın, Tâhâ Suresindeki "Ma'işeten dankan"ı (boğucu yaşam) nasıl deneyimlediğinin istatistiksel manifestosudur.

İşyeri Tükenmişliği (Burnout) ve Liderlik Krizi Makro ölçekte, modern iş dünyası da büyük bir anlamsızlık krizi yaşamaktadır. 2025 yılı verilerine göre çalışanların %82'si tükenmişlik (burnout) sendromuyla boğuşmakta; Gallup verileri çalışan bağlılığının son 11 yılın en düşük seviyesine gerilediğini göstermektedir.[30] Bunun temel sebebi, kapitalist paradigmanın insanı bir "maliyet ve verimlilik aygıtına" indirgemesidir.

Çağdaş Eudaimonik liderlik araştırmaları, "optimizasyon saplantılı" (sadece dışsal başarı, kar ve hazza odaklanan) yöneticilerin yerine; çalışanların karakter gelişimine, anlamlı katkı üretmesine ve "insan olarak yeşermesine" (flourishing) hizmet eden liderlik modellerinin elzem olduğunu vurgulamaktadır.[31] İslam hukuku ve ahlakı bağlamında bu krizin çözümü, gücü ve yönetimi bir tahakküm aracı değil, bir "Emanet" ve "Adalet" müessesesi olarak gören, rızkın taksiminde hakkaniyeti (Hıfz-ı Mal) merkeze alan şuurla mümkündür.

Teknolojik Meydan Okuma: Yapay Zekâ, Gözetim ve Algoritmik Biyoetik İçinde

bulunduğumuz veri ve teknoloji çağında Eudaimonia'yı tehdit eden en sinsi unsur, **"dikkat ekonomisi" (attention economy)** ve Yapay Zekâ (AI) algoritmalarının insanı sürekli hedonik dürtülerle uyararak fıtratından (authentic self) koparmasıdır. 2025 yılı trendleri, yapay zeka destekli ruh sağlığı sohbet robotlarının (chatbots) ve duygu durum tanıma teknolojilerinin BPSS-S modeline entegrasyonunun hızlandığını göstermektedir.[32]

Teknoloji özü itibarıyla nötr olsa da, Makasıd-üş Şeria'nın "Hıfz-ı Akıl" (Aklın ve şuurlu iradenin korunması) ve "İnsan Onuru" (Keramet-i İnsaniye) ilkeleri süzgecinden (epistemolojik filtre) geçirilmediğinde büyük tehlikeler barındırır.[34] İnsanın mahremiyetini ihlal eden, onu ruhsuz bir veri setine indirgeyen algoritmalar, Eudaimonik gelişimin önünde bir engele dönüşür. Teknoloji ancak; insanın erdem inşasını, biyopsikososyal sağlığını ve ahlaki otonomisini destekleyen şeffaf ve etik bir tasarımla var olduğunda İslam'ın "Maslahat" (kamu yararı) ilkesine uygun hale gelir.

5. Netice ve Tavsiyeler

Geniş ölçekli kavramsal arkeoloji, nass eksenli derin şerhi analiz ve Biyo-Psiko-Sosyo-Spiritüel model verilerinin tahlili neticesinde ulaşılan nihai hüküm şudur:

Çağımızın en yüksek iyisi (Eudaimonia), geçici duyusal hazları maksimize etmeye çalışan (hedonik) bir tüketim kültürüyle elde edilemez. Mutlak refah ve iflah, insanın ontolojik ve teolojik gayesini Makasıd-üş Şeria'nın evrensel koruma prensipleri doğrultusunda tahakkuk ettirmesiyle, yani "Saadet-i Dâreyn"e yönelmesiyle kaimdir.

Bu hakikat ışığında, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde uygulanabilir, hikmetli ve somut tavsiyeler aşağıda sunulmuştur:

1. Bireysel ve Ruhi (Spiritüel/Bâtını) Düzlemde:

- **Dijital Halvet ve Tefekkür Rutini:** Çağdaş insanın, dijital uyaranların ve algoritmaların nefsi sürekli tahrik eden kuşatmasından (dikkat tahribatından) kurtulabilmesi için, Nakşibendi sülukündeki **"Halvet der encümen" (halk içinde Hak ile beraber olma)** prensibi ihya edilmelidir. Bireyler, günlük hayatlarında zorunlu siber diyetler, dijital arınma vakitleri ve sessiz murakabe/tefekkür alanları inşa etmelidir. Dışsal gürültünün kesilmesi, kalbin tasfiyesi (Tasfiyat al-Qalb) ve içsel aklın (phronesis) çalışması için zorunlu bir Eudaimonik barikattır.
- **Teleolojik Hedef Belirleme ve İnfak:** İnsanlar, varoluşsal gayelerini (telos/fıtrat) yalnızca kariyer basamakları ve bireysel kazanımlarla değil, bütüncül bir "Felah" düşüncesiyle tasarlamalıdır. WHR 2025'in ampirik olarak doğruladığı "caring and sharing" paradigması ışığında, maddi ve manevi cömertlik (infak ve isar), "şuhh" (bencillik) marazını tedavi eden en büyük şifa kaynağı olarak gündelik bir pratik haline getirilmelidir.

2. Kurumsal ve Sosyolojik (Sosyal/Zahiri) Düzlemde:

- **Makasıd Temelli Eudaimonik Yönetim:** İş yerlerinde çığ gibi büyüyen tükenmişlik (burnout) krizini aşmak için, kurumların salt kârlılık (profitability) ve verimlilik endekslerinden vazgeçerek, "Makasıd Temelli Performans Endekslerine" (Maqasid Index) geçiş yapmaları

elzemdir.[36] Çalışanların karakter gelişimini destekleyen, onlara psikolojik güvenlik sağlayan, adil ücretlendirme yapan (hıfz-ı mal) ve sosyal bağ kurma olanakları yaratan liderlik felsefeleri benimsenmelidir. Lider, yönettiği insanları "geliştirilecek fidanlar" (emanet) olarak gören bir zihniyete geçmelidir.[31]

- **Sosyal Mimari ve Cemaat Ekosistemleri:** Yalnızlık ve yabancılaşma salgınına karşı (hıfz-ı nesl'in zedelenmesi), modern şehir tasarımları, mimari dokular ve çalışma modelleri komşuluk ve aile bağlarını güçlendirecek şekilde yeniden dizayn edilmelidir. Raporların teyit ettiği "ortak sofra" ve "birlikte vakit geçirme" pratikleri, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve yerel yönetimler tarafından sistematik politikalarla teşvik edilmeli, parçalanan sosyal doku Sıla-i Rahim şuuruyla onarılmalıdır.

3. Bilimsel ve Tıbbi (Biyopsikososyal ve Teknolojik) Düzlemde:

- **Klinik Uygulamalarda İslami Psikospiritüalite Entegrasyonu:** Tıp, klinik psikoloji ve psikiyatri disiplinlerinin teşhis ve tedavi süreçlerine, seküler modellerin eksik bıraktığı "ruhsal/spiritüel" boyutun, teolojik alt yapısı sağlam bir "İslami Psikospiritüel Teori" [24] zeminiyle entegre edilmesi zaruridir. Reabilitasyon süreçlerinde (özellikle bağımlılık ve travma tedavisinde), hastaların inanç dinamiklerinden güç alan; **sabır, tevekkül, şükür ve rıza gibi kognitif-ruhsal** (cognitive-spiritual) başa çıkma mekanizmaları bilimsel protokollere resmen dâhil edilmelidir.[26]
- **Algoritmik Biyoetik (Bioethics of AI) Standardizasyonu:** Yapay zeka, nöroteknoloji ve dijital refah araçlarının geliştirilmesi ve kullanımı, Makasıd-üş Şeria'nın "Keramet-i İnsaniye" (İnsan Onuru) ve "Hıfz-ı Akıl" şemsiyesi altında denetlenmelidir. İnsanı manipüle eden, otonomisini zayıflatan teknolojiler "mafsadah" (zarar) kabul edilerek reddedilmeli; aklı, iradeyi ve mahremiyeti muhafaza eden "teknolojik eudaimonia"nın fıkhi ve hukuki standartları evrensel ölçekte belirlenmelidir.

Hakikatin en doğrusunu, gaybın gizemlerini, kalplerin ve akılların yegâne mutasarrıfı olan Yüce Yaratıcı (Celle Celâlühü) bilir. Çağımızın Eudaimonia'sı; fıtrat yörüngesinden sapmadan, hüsran ve yabancılaşma karanlığından çıkıp, akıl ve vahiy kanatlarıyla uçarak ebedi "Rıza Makamı"na (Nefs-i Mutmainne) erişmektir.

(Yapay Zeka Desteği ile Hazırlanmıştır)

06.03.2026 Balıkesir

Yusuf Canbulat

Alıntılanan çalışmalar

1. Eudaimonia - Wikipedia, erişim tarihi Mart 6, 2026,

https://en.wikipedia.org/wiki/Eudaimonia
2. (PDF) Eudaimonia - ResearchGate, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.researchgate.net/publication/388898659_Eudaimonia
3. Eudaimonia as a way of living: Connecting Aristotle with self-determination theory - selfdeterminationtheory.org, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://selfdeterminationtheory.org/wp-content/uploads/2016/10/2016_Ryan_Martela_HandbookofEudaiwell-being.pdf
4. Eudaimonia | Religion and Philosophy | Research Starters - EBSCO, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.ebsco.com/research-starters/religion-and-philosophy/eudaimonia
5. Eudaimonia | Definition & Facts - Britannica, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.britannica.com/topic/eudaimonia
6. T.C GAZİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI İSLAM FELSEFESİ TARİ, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://avesis.gazi.edu.tr/dosya?id=861c27d4-32fd-4767-a50e-a6fc5f7852b6
7. 2 - Eudaimonia in contemporary virtue ethics - Cambridge University Press & Assessment, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.cambridge.org/core/books/handbook-of-virtue-ethics/eudaimonia-in-contemporary-virtue-ethics/E570EF330C705F15D092DCDC38541722
8. What is Eudaimonia? Aristotle and Eudaimonic Wellbeing - Positive Psychology, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://positivepsychology.com/eudaimonia/
9. What Is Eudaimonic Happiness? | Psychology Today, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.psychologytoday.com/us/blog/what-doesnt-kill-us/201901/what-is-eudaimonic-happiness
10. SAADET - TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://islamansiklopedisi.org.tr/saadet
11. BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY OF BULENT ECEVIT UNIVERSITY - DergiPark, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/78012
12. Felsefe ve Sûfî Perspektiften Mutluluk Bilgeliği - DergiPark, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2631642
13. HÜSÜN ve KUBUH - TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://islamansiklopedisi.org.tr/husun-ve-kubuh
14. Manevî Terbiyede Nakşibendi Mürşidlerinin Metodu - Gülistan Dergisi, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://gulistandergisi.com/manevi-terbiyede-naksibendi-mursidlerinin-metodu/
15. Hûd Suresi 105-108. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1578/105-108-ayet-tefsiri
16. Sure Hud - 105-108 - Quran.com, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://quran.com/tr/hud/105-108
17. Surah Taha - 124-134 - Quran.com, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://quran.com/en/taha/124-134
18. World Happiness Report 2025: People are much kinder than we expect, research shows, erişim tarihi Mart 6, 2026,

https://wellbeing.hmc.ox.ac.uk/news/world-happiness-report-2025/
19. World Happiness Report 2025 shows people are much kinder than we expect, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.ox.ac.uk/news/2025-03-20-world-happiness-report-2025-shows-people-are-much-kinder-we-expect
20. (PDF) Thematic Analysis Of Research Studies On Maqasid Shariah And Mental Health, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.researchgate.net/publication/367164390_Thematic_Analysis_Of_Research_Studies_On_Maqasid_Shariah_And_Mental_Health
21. إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ لِتَحۡكُمَ بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُۚ وَلَا تَكُن لِّلۡخَآئِنِينَ خَصِيمٗا ١٠٥ - Quran.com, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://quran.com/an-nisa/105-135
22. The biopsychosocial-spiritual model: A holistic approach to health and well-being - Journal of Krishna Institute of Medical Sciences University, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://jkimsu.com/jkimsu-vol14no1/JKIMSU,%20Vol.%2014,%20No.%201,%20January-March%202025%20Page%201-2.pdf
23. Are We Ready for a True Biopsychosocial–Spiritual Model? The Many Meanings of ... - PMC, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5750603/
24. Islamic Psychospiritual as the Main Pillar of Strengthening the Biopsychosocial-Spiritual Component | Semantic Scholar, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.semanticscholar.org/paper/Islamic-Psychospiritual-as-the-Main-Pillar-of-the-Saari-Chik/480d585d49f45f1f972191288822c95035f06cd3
25. Islamic Psychospiritual Theory According to the Perspective of Maqasid al-Sharia | Request PDF - ResearchGate, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.researchgate.net/publication/375643103_Islamic_Psychospiritual_Theory_According_to_the_Perspective_of_Maqasid_al-Sharia
26. Does the biopsychosocial-spiritual model of addiction apply in an Islamic context? A qualitative study of Jordanian addicts in treatment - PubMed, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28104541/
27. Flourishing, Education, and the Good Human Life: The Search for a Theoretical and Practical Synthesis - Taylor & Francis, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00071005.2025.2542678
28. Hedonic vs. Eudaimonic Wellbeing: How to Reach Happiness - Positive Psychology, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://positivepsychology.com/hedonic-vs-eudaimonic-wellbeing/
29. World Happiness Report - Gallup.com, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.gallup.com/analytics/349487/world-happiness-report.aspx
30. Emerging Wellness Trends in 2025 - Hausmann Group, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.myhaus.com/blog/emerging-wellness-trends-in-2025
31. Eudaimonia: Human Flourishing vs. Happiness in Modern Leadership - Derek Neighbors, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.derekneighbors.com/2025/06/30/eudaimonia-human-flourishing-vs-happiness-in-modern-leadership

32. Workplace Wellbeing Initiative Trends for 2025 - Global Wellness ..., erişim tarihi Mart 6, 2026, https://globalwellnessinstitute.org/global-wellness-institute-blog/2025/03/28/workplace-wellbeing-initiative-trends-for-2025/
33. AI Initiative Trends for 2025 - Global Wellness Institute, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://globalwellnessinstitute.org/global-wellness-institute-blog/2025/04/02/ai-initiative-trends-for-2025/
34. Mapping Maqāṣid Sharia Models in Islamic Economics: A Scoping Review of Literature (2018-2022) | El-Qist, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://jurnalfebi.uinsa.ac.id/index.php/elqist/article/view/2062
35. Islamic Values and the Civil State: A Systematic Review on the Application of Maqasid Al-Shariah in Madani Nation-Building, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://rsisinternational.org/journals/ijriss/Digital-Library/volume-9-issue-8/355-367.pdf
36. Mapping the Maqasid Index in Islamic Banking: A Bibliometric Analysis of Scopus based Literatures - SMART Insight, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://journals.smartinsight.id/index.php/JIEL/article/download/728/646
37. (PDF) Integrating Biopsychosocial and Spiritual Coping Theories in Understanding Spirituality and Healing in the Philippines - ResearchGate, erişim tarihi Mart 6, 2026, https://www.researchgate.net/publication/396091245_Integrating_Biopsychosocial_and_Spiritual_Coping_Theories_in_Understanding_Spirituality_and_Healing_in_the_Philippines